

Inž. Bogdan Šestan
Poljoprivredni fakultet, Zagreb

NEKI PROBLEMI TRZIŠTA I CIJENE PŠENICE U JUGOSLAVIJI

UVOD

Na poslijeratni privredni razvitak Jugoslavije djelovao je niz ekonomskih, demografskih i ostalih faktora, koji su uvjetovali deficitarnost naše zemlje u pšenici, pa smo se pretvorili i u toku posljednjih decenija u jednog od najvećih uvoznika pšenice u svijetu.

Broj stanovnika Jugoslavije povećava se godišnje za oko 250.000 osoba, pa se tako svake godine povećava broj potrošača, za koje je potrebno osigurati dopunske količine pšenice. Nagli proces industrijalizacije i njime uzrokovana urbanizacija dovela je do prelaženja mnogobrojnih, naročito mladih poljoprivrednih proizvođača u nepoljoprivredna zanimanja, kao i do njihove migracije u gradska naselja. Ovi nekadašnji proizvođači pšenice (pa makar i prirodno-samoopskrbnog tipa) pretvorili su se u čiste potrošače proizvoda žitarica.

Poljoprivreda na selu također je doživjela mnogo promjena. Mnoga seljačka gospodarstva (naročito u žitorodnom rajonu) ostala su bez dovoljno radne snage, nemaju potrebnih sredstava za proizvodnju, pa nedovoljno intenzivno obrađuju svoje površine, što dovodi do niskih i snažno oscilirajućih prinosa pšenice kod seljačkih gospodarstava. Gospodarstva sa dovoljno radne snage i ona u prigradskim rajonima vrše preorijentaciju proizvodnje od žitarica na intenzivnije kulture (industrijsko bilje, povrće, stočarstvo) koje im omogućuju stvaranje većeg bruto produkta i realizaciju većeg broja nadnica.

Ozbiljne promjene nastale su i u ishrani stanovništva. Sve se više napušta kukuruz, a zamjenjuje ga pšenični kruh, što postavlja nove zahtjeve za pšenicom. U prehrani stanovništva pšenica, kao glavni predstavnik krušnih žitarica, ima izuzetan značaj, jer ona daje glavni dio kalorija u ishrani stanovnika.

Tabela br. 1.

UČESĆE KALORIJA PROIZVODA ŽITARICA I KRUMPIRA U ISHRANI (%)

Proizvod	1956		1957		1958		1959	
	R	S	R	S	R	S	R	S
žitarice	50,0	45,8	50,4	45,2	49,8	44,4	49,0	41,1
krumpir	4,0	3,9	4,0	3,6	3,9	3,5	3,7	3,3
ukupno:	54,0	49,7	54,4	48,8	53,7	47,9	52,7	47,4

R = radničke porodice, S = službeničke porodice.

Još je nepovoljnija situacija u ishrani seljačkih porodica, gdje je prema podacima ankete o seljačkim gazdinstvima brašno davalo slijedeći postotak kalorija u ukupnoj ishrani:

1955.	69,4%
1956.	70,1%
1957.	68,9%
1958.	67,8%
1959.	67,4%

Tako visoko učešće kalorija iz namirnica, bogatih ugljikohidratima fiziološki je nepoželjno, ali je ono ekonomska zakonitost u ishrani svih zemalja s niskim nacionalnim dohotkom, jer su kalorije ugljikohidratnog porijekla najjeftinije, pa odatle nužno proizlazi visoka potrošnja žitarica (Turska, Indija, Jugoslavija, južna Italija itd.).

Učešće kalorija žitarica i krumpira u ishrani smatra se indikatorom kvalitete prehrane, pa u razvijenim zemljama visokog nacionalnog dohotka to učešće neprestano pada. U SAD je ovo učešće pokazivalo ovakvo kretanje (M. K. Bennett — The Worlds Food):

1909.—1913.	42%	1934.—1938.	32%
1914.—1918.	41%	1939.—1943.	31%
1919.—1923.	37%	1944.—1948.	29%
1924.—1928.	35%	1949.—1950.	27%
1929.—1933.	34%		

Očito je da se u ishrani našeg stanovništva moraju izvršiti korekcije u pravcu povećavanja potrošnje kvalitetnijih proizvoda u biokemijskom pogledu, tj. potrebno je povećati potrošnju mesa, mlijeka i voća, a smanjiti potrošnju proizvoda žitarica.

Međutim u uslovima niskog dohotka, visokih cijena kvalitetnijih poljoprivrednih proizvoda, kao i postojećom tradicijom ishrane bilo bi nerealno očekivati neko drastično smanjenje potrošnje proizvoda žitarica, pogotovo što se za ishranu i onako troši izvanredno visok postotak izdataka porodičnog budžeta, koji se kreće od 47—53%, a što predstavlja znatnu smetnju u proširenju potrošnje industrijskih proizvoda, a pogotovo dobara trajne vrijednosti.

Navedeni problemi potrošnje proizvoda žitarica ukazuju na to, da će još kroz dulji period potrošnja žitarica, a naročito pšenice biti visoka i da s takvom treba i nadalje računati.

Zbog svega navedenog javlja se konstantno visoka potražnja za pšenicom. Tako visokoj potražnji domaća proizvodnja nije mogla udovoljiti, jer seljačka gazdinstva, koja zasijavaju daleko najveći dio od ukupnih cca 2 milijuna ha pšenice u Jugoslaviji, nisu u stanju da osiguraju konstantne prinose na višem nivou, pogotovo u uslovima klimatski nepovoljnih godina. Društveni sektor, i pored postignutog evropskog visokog prosjeka u proizvodnji pšenice, nije na svojim ograničenim površinama u stanju kompenzirati nacionalni debalans u pšenici. Zbog nedovoljne domaće proizvodnje javila se potreba za uvozom pšenice, pa je u toku posljednjih godina uvoz iznosio:

Tabela br. 2.

UVOZ PŠENICE U FNRJ (u 000 tona)

1955.	1956.	1957.	1958.	1959.	1960.	1961.
975	1322	1096	738	1007	67	745

Uvežene količine pšenice osiguravale su u pojedinim godinama do 30% ukupne potrošnje, što je vrlo nepovoljno, pogotovo zbog ekonomskog položaja Jugoslavije, koja nije član ekonomski integriranih grupacija, od kojih bi mogla permanentno dobivati pšenicu po povoljnim uslovima i uz dugogodišnju garanciju. Premda pšenica kao ekstenzivna kultura ne treba predstavljati cilj u krajnjem razvitku naše poljoprivredne proizvodnje, jer to mora zbog klimatskih, demografskih i tržišnih faktora biti stočarstvo, voćarstvo i vinogradarstvo i na toj osnovi izgrađena finalizacija, ipak se mora osigurati u sadašnjoj situaciji autarhijska proizvodnja pšenice, dovoljna za pokriće nacionalnih tekućih potreba i stvaranje određene rezerve.

Problem uvoza pšenice za našu zemlju veoma je osjetljiv zbog permanentnog deficita u stranim sredstvima plaćanja, koja su nam neophodno potrebna za druge potrebe, tj. za osiguravanje daljnjeg brzog tempa investicione izgradnje u zemlji i normalnog snabdijevanja industrije reprodukcijom materijalom, kao i uvoza potrebne potrošne robe. Do sada je uvoz pšenice vršen pretežno iz SAD na osnovu povoljnih aranžmana, jer je njihov zakon PL 480 omogućavao, da se pšenica iz poljoprivrednih viškova prodaje za nacionalnu valutu, ili da se čak poklanja. Jasno je međutim, da takav izvoz mnogo zavisi o momentanoj političkoj konstelaciji, a nedavne diskusije i zbivanja u raznim komisijama i administraciji SAD potvrdili su nesigurnost takvog izvoza snabdijevanja pšenicom.

Ukoliko bi se morala Jugoslavija snabdijevati pšenicom na osnovu normalnih uvoznih normi (plaćanje konvertibilnom valutom, krediti od 1—2 godine), onda bi to bilo veoma jako opterećenje naših deviznih prihoda, te bi se zato moralo godišnje izdvajati 50—100 milijuna dolara, a što bi se bez sumnje snažno odrazilo na cjelokupnu nacionalnu privredu i tempo privrednog razvoja zemlje.

Odatle se postavlja sasvim imperativno pred poljoprivredu FNRI zadatak: proizvesti dovoljne količine pšenice za rastuću ličnu i proizvodnu potrošnju, te potrebne rezerve — dakle godišnje oko 5 milijuna tona.

Na površinama od preko 2 milijuna ha to je realno izvedivo, jer poznati, isprobani tehnološki proces, na oko 200.000 ha pšenice na društvenom sektoru potvrđuje mogućnosti postizanja masovne savremene proizvodnje, kod koje su prinosi visoki i stabilni čak i kod klimatski nepovoljnih godina.

Materijalni i organizacioni elementi postizavanja takve proizvodnje neprestano se poboljšavaju — raste broj strojeva, povećava se proizvodnja i potrošnja umjetnih gnojiva, razvija se sjemenska služba, podižu se skladišta itd. Potrebno je, međutim, pomoću odgovarajućih instrumenata ostvariti i povoljnu ekonomsku atmosferu, u kojoj će korištenje svih navedenih materijalnih i organizacionih faktora biti maksimalno stimulirano, jer se inače i pored napora i ulaganja neće moći ostvariti traženi rezultati.

Od instrumenata ekonomske politike, kojima se može djelovati na rješenje problema osiguravanja dovoljnih količina pšenice, najvažnije je formiranje i određivanje cijene, jer se time utječe na pravac kretanja i usmjeravanje proizvodnje, a također i potrošnje pšenice.

I. CIJENA PŠENICE U JUGOSLAVIJI

Cijena pšenice u našoj zemlji pokazivala je od svih poljoprivrednih proizvoda (osim cijena industrijskog bilja, koje ima specifičan položaj na tržištu) najmanje oscilacije, a u odnosu na ostale proizvode i veoma umjeren porast. Ovakvo »smireno« kretanje cijena pšenici bilo je uvjetovano specifičnim položajem pšenice, kao osnovnog proizvoda za ishranu stanovništva, gdje je zbog niskih prihoda održavana niska cijena kruhu i proizvodima iz brašna, a veliki uvoz (ostvaren pod povoljnim uslovima) omogućavao je brzu intervenciju zajednice na tržištu zbog nedovoljne domaće ponude.

Cijena pšenice u Jugoslaviji općenito je bila znatno niža od cijena pšenice evropskih proizvođača (visoko subvencionirana proizvodnja), a niža i od cijene pšenice na svjetskom tržištu, gdje dominira pšenica SAD, Kanade i Australije, proizvedena u uslovima visokog stepena mehaniziranosti radova, potpune specijalizacije proizvodnje i visoke produktivnosti rada.

Tabela 3

Država	Cijena pšenice — d/kg na bazi 1 USA dolara = 750 d)				
	1952/53. 1956/51.	1957/ 58	1958/ 59	1959/ 60	1960/61.
Kanada — Port William, eksportna cijena	48,75	46,50	47,25	48,00	46,56
Australija CIF evropske luke	56,25	52,50	49,50	50,25	—
USA — Veleprodajna cijena, Kansascity	61,50	59,25	53,25	54,75	54,75
SR Njemačka standardna otkupna cijena	73,50	75	75	75,75	75,45
Italija — standardna otkupna cijena	83,40*	86	84,52	78,22	—
Jugoslavija — prosječna otkupna cijena	33,2*	32,8	30	30,9	—

Niska cijena pšenice formirana je zbog niske kupovne moći gradskog stanovništva, kao i zbog inače niskog ukupnog nivoa cijena poljoprivrednih proizvoda u Jugoslaviji, održavanog zbog specifične potrebe akumulacije u procesu izgradnje zemlje, kao i zbog potrebe restrikcije neplanskog jačanja kupovnih fondova dotle pretežno seljačke poljoprivrede.

U toku posljednjeg decenija otkupna cijena pšenice je bila u porastu, ali je taj porast bio u zaostatku za porastom općeg indeksa cijena u tom periodu, što svakako nije moglo djelovati stimulatивно na ozbiljnije jačanje ponude tog proizvoda.

*) — 1956/57

Kod proučavanja cijena poljoprivrednih proizvoda nije važna samo apsolutna visina cijene, već je veoma značajan i međusobni odnos cijena. Poznato je, da se između cijena najvažnijih poljoprivrednih proizvoda formiraju određeni odnosi, koji su rezultat stepena razvitka proizvodnih snaga, razvijenosti i kupovne snage tržišta, mogućnostima za export pojedinih proizvoda itd. Ti odnosi osiguravaju realiziranje prosječnog profita za sve kulture te ispoljavaju znatnu dugoročnu stabilnost. U slučaju jačeg narušavanja tih odnosa, dolazi do kretanja kapitala u pravcu rentabilnije proizvodnje, napuštaju se izvjesne kulture u korist drugih, sve dok zakon ponude i potražnje ne dovede pomoću kretanja cijena ponovo do uravnoteženja odnosa cijena.

Pšenica predstavlja naročito pogodan proizvod za izračunavanje odnosa cijena, jer je to kod nas pored kukuruza najmasovnija kultura; proizvodi se na veoma širokom području kod velikog broja proizvođača, proizvodi se uz standardnu agrotehniku, a predmet je vrlo konsolidirane potražnje. Pored toga, njezine odlične osobine u pogledu čuvanja i manipulacije kao i relativna stabilnost i dugoročnost njezine cijene čine je veoma pogodnom za izračunavanje tih odnosa.

Odnos između cijena pšenice i ostalih poljoprivrednih proizvoda bio je podvrgnut u periodu od 1952—1960. godine izvjesnim promjenama, što pokazuju slijedeći podaci:

Tabela 4

Odnos prosječnih otkupnih cijena pšenice i ostalih proizvoda*)

(Cijena pšenice svake godine = 100)

Godina	Kukuruz	Suncokret	Šeć. repa	Svinje mesnate	Svinje masne	Govedo III klase	Mlijeko
1952.	63	108	16	571	518	284	71
1953.	73	111	15	533	589	306	90
1954.	73	113	15	629	661	420	80
1955.	86	110	16	569	639	369	81
1956.	95	113	17	550	608	349	93
1957.	86	131	15	614	614	307	74
1958.	78	138	15	619	601	366	78
1959.	80	149	17	650	633	421	87
1960.	81	157	19	637	617	443	92
1952/56.	78	111	15,8	570,4	603	365,6	80,5
1957/60.	81,25	143,75	16,50	630,5	616,25	384,25	82,75

Upoređenje odnosa cijena u periodu 1952/56. i 1957/60. pokazuje, da je odnos cijena pogoršan na štetu pšenice, a poboljššan u korist proizvoda intenzivnije proizvodnje (industrijsko bilje, stočarski proizvodi). Ovakva korekcija odnosa cijena posve je u skladu s procesom modernizacije i intenzifikacije poljoprivrede, kojoj moramo težiti zbog našeg sadašnjeg, a pogotovo perspektivnog položaja u međunarodnoj podjeli rada u poljoprivredi Evrope. Zapravo u razvijenim zemljama odnosi su ovi još izrazitiji u korist stočarskih proizvoda, tako da je u periodu 1957/60. g. to iznosilo:

Tabela 5

Odnos cijene pšenice i stočarskih proizvoda)**

(Cijena pšenice = 100)

Država	Govedo	Mlijeko
Danska	454,82	82,80
Francuska	493,82	91,53
Italija	469,62	
Velika Britanija	505,75	122,15

S obzirom na prikazano kretanje cijena pšenice i ostalih proizvoda, jasno je da proizvođači nisu bili stimulirani proširenju površina pod pšenicom, već su

*) Izračunato na osnovu podataka »Statistički bilten« 219/61 g.

***) Izračunato na osnovi: UN-FAO, Prix des produits agricoles ...

se orijentirali na intenzivnije i rentabilnije proizvode. To pogotovo važi za seljačka gospodarstva, koja rentabilitet svoje proizvodnje promatraju kroz drukčije elemente, nego što važe za društvena gazdinstva s robnom proizvodnjom i industrijskom organizacijom i troškovima rada.

II. ELASTIČNOST PONUDE I MOGUĆNOSTI POVEĆANJA PONUDE PŠENICE

Od ekonomskih mjera za stimuliranje ponude povećanje cijene predstavlja veoma značajan instrument. Uz pretpostavku, da se ne mijenjaju u značajnijoj mjeri istovremeno i cijene ostalih proizvoda, povećanje cijene će normalno djelovati u pravcu orijentacije proizvođača na rentabilniju proizvodnju. Povećanje ponude može nastati bilo kao posljedica povećanja zasijanih površina, bilo kao posljedica viših prinosa, koji nastaje uslijed većih kapitalnih ulaganja ili poboljšanja tehnoloških procesa, a može biti i posljedica zajedničkog djelovanja tih faktora.

Kod planskog usmjeravanja proizvodnje i zadovoljavanja potreba tržišta potrebno je pronaći intenzitet reagiranja ponude na promjenu cijene, tj. izračunati koeficijent elastičnosti ponude u odnosu na promjenu cijene nekog proizvoda.

Problem elastičnosti ponude poljoprivrednih proizvoda istraživao je u ekonomici poljoprivrede razvijenih zemalja, naročito u SAD ali u znatno manjoj mjeri od elastičnosti potražnje u odnosu na promjenu cijena, gdje postoji razrađena metodologija, (obično na osnovu studija porodičnih budžeta) izobilje podataka i mnogobrojni radovi. Kod problema elastičnosti ponude u odnosu na cijene metodologija nije dovoljno razrađena, radova ima znatno manje, a upotrebljivost je zaključaka također slabija.

Problem je, naime, u tome, što na ponudu (izraženu u količini proizvoda (djeluje čitav niz faktora — klimatski uslovi, stanje sredstava za proizvodnju, administrativni i ekonomski instrumenti, zaposlenost radne snage, kretanje cijena ostalih proizvoda — pa je kod toga teško izdvojiti sam faktor cijene kao jedini element, koji dovodi do reagiranja ponude.

Ponuda poljoprivrednih proizvoda pokazuje daleko manju elastičnost od ponude industrijskih proizvoda, pa poznati britanski agrarni ekonomista A. Martin navodi primjer, da je u doba velike svjetske krize 1929.—1932. ukupna svjetska industrijska proizvodnja pala za 37%, dok je svjetska poljoprivredna proizvodnja u tom periodu pala za svega 1%.

U tom periodu su u SAD cijene nepoljoprivrednih proizvoda pale za 38%, a poljoprivrednih za 54%, pa ipak je poljoprivredna proizvodnja 1932. g. bila za 3% veća od one u 1929, dok je industrijska proizvodnja pala za 47%!

Američki agrarni ekonomista G. Shepherd konstatira, da je elasticitet ponude poljoprivrednih proizvoda kao grupe nepoznat, te da se mogu vršiti samo veoma grube procjene. Njegovo je mišljenje, da je elasticitet ponude poljoprivrednih proizvoda u SAD u toku II svjetskog rata iznosio svega 0,1—0,16, što znači, da je povećanje cijene dovelo od 10% do povećanja ponude od svega 1—1,6%.

Jedan od razloga slabog reagiranja proizvodnje na promjene cijena je i u tome, što je istovremeno s promjenom cijena pojedinih proizvoda došlo do promjene cijena i ostalih proizvoda.

Mišljenje je G. Shepherd, da bi uz uslove konstantnih cijena ostalih proizvoda, elasticitet ponude poljoprivrednih proizvoda bio u duljem periodu svakako viši, ali bi sigurno bio ispod 0,5.

Slaba elastičnost i »neosjetljivost« ponude poljoprivrednih proizvoda, međutim, ne znači da ponuda kod poljoprivrede uopće ne reagira na kretanje cijena.

Američki ekonomisti W. C. Waite i R. W. Cox konstatirali su u jednoj svojoj studiji iz 1944. g. (»Utjecaj cijena na poljoprivrednu proizvodnju«), da je u SAD u periodu 1922.—1941. uočeno adaptiranje i orijentiranje proizvodnje prema onim proizvodima, koji su imali relativno više cijene (u odnosu na dugogodišnje relacije cijena), a konstatirano je opadanje proizvodnje kod onih proizvoda koji su imali nepovoljne cijene. Studija obuhvaća kretanje proizvodnje kod 11 najvažnijih proizvoda u uslovima, kada je njihova cijena bila 10% viša ili niža od njezinog

duogodišnjeg odnosa prema ostalim kulturama. Od 119 slučajeva u 98 slučajeva proizvodnja je pokazala očekivanu reakciju, tj. došlo je do povećanja proizvodnje kod povećanja cijena, a do sužavanja proizvodnje kod smanjenja cijena. U preostalom 21 slučaju reakcija proizvodnje bila je suprotna od očekivane, ali se (prema konstataciji autora) kod svakog tog slučaja moglo navesti logičan razlog, zašto je do takvog neočekivanog kretanja došlo.

Razlozi za relativnu »neosjetljivost« ponude na promjene u cijenama mnogobrojni su, ali se mogu svesti pretežno na slijedeće:

1. Struktura troškova i sredstava u poljoprivredi

Struktura sredstava za proizvodnju u poljoprivredi ne omogućava tako brzo preorijentiranje u proizvodnji, kako bi to inače uvjetovala promjena cijena. To je pogotovo karakteristično za specijalizirana gazdinstva, koja su snabdjevena specifičnom i sasvim jednostranom opremom. Specijalizirana radna snaga također se teško prilagođuje naglim promjenama u proizvodnji.

U visokokapitaliziranim gazdinstvima proizvodnja je obično opterećena znatnim troškovima za otplatu anuiteta i za održavanje postojeće mehanizacije, zgrada i opreme, tako da je u slučajevima pada cijena ekonomski pozitivnije nastaviti proizvodnju jer su ukupni gubici manji, nego što bi oni bili u slučaju potpunog prestanka sa proizvodnjom određenog proizvoda.

2. Ograničene mogućnosti zapošljavanja izvan poljoprivrede

Obično baš u doba opadanja, pada cijena poljoprivrednih proizvoda dolazi i do kriza i poteškoća u industriji, gdje se pojavljuje problem nezaposlenosti, tako da radna snaga iz poljoprivrede nema mogućnosti prelaska na radna mjesta u drugim privrednim granama.

Kod sitnih proizvođača javlja se pored ovih uzroka još i njihova veoma slaba organiziranost, tako da njihova rascjepkanost otežava zajedničke akcije u suprotstavljanju nastalim poteškoćama. Sa druge strane, sistem porodičnog rada na tim malim gazdinstvima omogućava, da se podnosi i smanjenje dohotka članova porodice, pa se u takvim momentima vrši »stezanje kajiša« toliko dobro poznato iz predratnih uslova razvitka poljoprivrede u Jugoslaviji.

Navedena »neosjetljivost« ponuda na cijene uočava se i kod pšenice u Jugoslaviji.

Podaci o proizvodnji pšenice, tj. o požetim površinama i ukupnoj proizvodnji upoređeni s kretanjem cijena pšenice pokazuju, da je pšenica veoma slabo i netipično reagirala na promjenu njezine cijene.

Tabela 6.

Proizvodnja i cijena pšenice

Godina	Požeta površina (000 ha)			Proizvodnja (000 vagona)		Prosječno otkupna cijena
	Privatni	Društveni	Ukupno	Društveni	Ukupno	
1954.	1727	123	1850	12	138	22,4
1955.	1786	114	1900	20	243	27,4
1956.	1534	86	1620	14	160	27,8
1957.	1837	133	1970	31	310	33,2
1958.	1837	153	1990	35	245	32,8
1959.	1922	208	2130	80	413	30
1960.	1836	224	2060	68	357	30,9
1961.	1713	247	1960	75	317	—

Zapravo u našim uslovima nemoguće je izračunati tačan i ekonomski prihvatljiv koeficijent elastičnosti za ukupnu ponudu pšenice u Jugoslaviji i to iz slijedećih razloga:

1. U proizvodnji pšenice postoje i suviše heterogene grupe proizvođača — čisti savremeni robni proizvođači, (društvena gazdinstva), prirodni seljački proizvođači (sitni seljaci), djelomični seljački robni proizvođači (srednji seljaci), te seljački robni proizvođači (seljaci s posjedom od preko 5 ha). Reakcija tih grupa proizvo-

daća na promjene u cijeni pšenice je veoma različita, a zavisi o nizu okolnosti (razvijenost zadružne kooperacije stepen zaposlenosti radne snage itd.) koje je teško izdvojiti.

2. Povećanje cijene pšenice vršeno je paralelno sa cijenama ostalih proizvoda, a ovakve istodobne promjene onemogućavaju tačno izračunavanje koeficijenta elastičnosti ponude.

3. Privatni proizvođači realizirali su pšenicu na slobodnom tržištu ili putem otkupa po različitim cijenama, što također otežava tačno izračunavanje elastičnosti ponude za ukupnu pšenicu.

Požete površine pod pšenicom u periodu 1954.—1961. godine pokazale su znatna osciliranja između pojedinih godina.

Društveni sektor je povećavao u FNRJ svoje površine pod pšenicom godišnje (u tom periodu) za 17714 ha od smanjenja za 28000 ha u 1956. pa do povećanja od 55000 ha u 1959. s konstantnim porastom u toku posljednjih godina.

Povećanja površina pod pšenicom na društvenom sektoru vršena su samo na račun povećanja ukupnih površina oranica, koje su u tom periodu rasle godišnje sa 45000 ha.

U istom periodu privatni sektor je godišnje smanjivao površine pod pšenicom za prosječno 2000 ha, s jako izraženim oscilacijama (smanjenje od 252000 ha u 1956. i povećanje od 303000 ha u 1957. g.).

Promatranje variranja proizvodnje pšenice iz godine u godinu (kao rezultante požetih površina i prinosa po jedinici površine) pokazuje nam koliko na ukupnu proizvodnju utječu promjene u površini, a koliko promjene u prinosima.

Ova izračunavanja vršili su Trellogan i Waite u SAD za period 1910.—1946. za najvažnije ratarske kulture.

Proučavanje ovih variranja kod proizvodnje pšenice u Jugoslaviji pokazuje slijedeće:

1. Prosječna godišnja varijacija u ukupnoj površini požete pšenice u tom periodu iznosila je 7,89%, dok je prosječna varijacija u visini prinosa po jedinici površine iznosila 35,67%. Odnos ovih pojava daje nam koeficijent 4,39 što znači, da su promjene u visini prinosa bile oko 4,4 puta značajnije od promjena u površinama u odnosu na promjene u ukupnoj proizvodnji pšenice iz godine u godinu.

2. Na površinama pod pšenicom društvenog sektora u istom periodu iznosila je prosječna godišnja varijacija kod površina 22,51%, a u visini prinosa iznosila je 33,4%. Odnos ovih dviju veličina daje nam koeficijent 1,48, koji jasno pokazuje, da je pšenica na društvenom sektoru postigla značajnu stabilizaciju prinosa, koji su održavani na visokom nivou čak i u klimatski veoma nepovoljnim godinama (za pšenicu u SAD, period 1910.—1946. je taj koeficijent svega 1,05 a što pokazuje ujednačenost proizvodnje u tom dugom periodu).

Ovi koeficijenti ukazuju na potreban pravac djelovanja u proizvodnji pšenice kod nas: proširenje površina pod pšenicom na društvenom sektoru, te stabilizacija i povišenje prinosa na površinama pod pšenicom u seljačkim gospodarstvima.

Proširenje zasijanih površina na društvenom sektoru s pšenicom vršeno je do sada na račun povećanja ukupnih površina oranica društvenih gospodarstava. Daljnje povećanje postotka zasijanih površina pšenicom naići će, međutim, na nekoliko problema, za koje je potrebno naći odgovarajuća ekonomska i tehnička rješenja.

1. Proizvodnja pšenice je i do sada bila rentabilna, zapravo čak i s proizvodnjom od 25—30 q/ha, pojedina gazdinstva ostvarila su dobit. Povećanje cijene na 49 d/kg omogućit će sigurno rentabilnu proizvodnju, a pogotovo će stimulirati veća ulaganja i osigurati veći rentabilitet onima, koji su svojim ulaganjima do sada težili »zlatnoj sredini« i zadovoljavali se prinosima između 30—40 q/ha.

Proširenje površina pod pšenicom preko razumne granice može imati nepovoljne posljedice u prvom redu na smanjenje površina pod krmnim biljem, a time na slabljenje stočarstva. S obzirom na velike gubitke u stočarstvu, naročito u proizvodnji mlijeka, pojavit će se tendencija likvidacije krava, pa i ostale stoke,

što bi, međutim, bila veoma teška pojava za daljnju intenzifikaciju naših društvenih gospodarstava, koja su u tom pogledu tek posljednjih godina, postigla prve uspjehe. Ne smije se dozvoliti, da akcija unapređenja stočarstva na društvenom sektoru izgubi intenzitet i da stočarstvo ponovo postane domena seljačkih gospodarstava.

Proizvodnja pšenice traži sasvim specifična i to relativno jednostavna sredstva za proizvodnju; zapravo pretjerano proširenje pšenične proizvodnje, predstavljalo bi korak k ekstenzifikaciji društvenih gazdinstava, koja su se u toku posljednjih godina u znatnoj mjeri opremila i raspoložu visokim osnovnim sredstvima po 1 radniku. Ne bi se smjelo dogoditi da dođe do rasprodaje sada »nepotrebnih« sredstava, do napuštanja zgrada itd., jer bi i to imalo teške posljedice za daljnji razvitak društvenih gazdinstava u pravcu intenzivnije proizvodnje.

2. U proizvodnji pšenice kod seljačkih gazdinstava leže ogromne rezerve i povećanje prinosa predstavlja glavni zadatak u borbi za ostvarenje dovoljne domaće proizvodnje.

Problem postizavanja veće proizvodnje ovdje je međutim izvanredno složen i traži posve sinhronizirane mjere.

Razvitak zadruga, njihovo pretvaranje u mnogo sposobnijeg organizatora proizvodnje, te jačanje kooperacije, nedovoljno se proučava, osjeća se popuštanje aktivnosti zadruga i gubitak orijentacije u zadružnoj djelatnosti. Sigurno je da društveni sektor sam neće moći riješiti problem pšenice, već treba poduzeti sve mjere za pokretanje proizvodnje kod seljačkih gospodarstava. Bez realnijeg prilazanja tom problemu ne može se očekivati potpuno rješenje problema dovoljne proizvodnje pšenice u zemlji.

III. ZAKLJUČCI I PRIJEDLOZI

1. Povećanje proizvodnje pšenice u Jugoslaviji kompleksan je problem, koji traži precizno sinhronizirane akcije. Sami tehnološki zahvati, bez odgovarajućih ekonomskih mjera ne mogu dati očekivane rezultate, pogotovo ne kod seljačkih gospodarstava.

2. Analiza godišnjih variranja pokazuje, da presudna uloga u povećanju ponude pripada povećanju prinosa, pogotovo kod seljačke proizvodnje. Za društveni sektor veoma je važno i povećanje površina.

3. Povećanje cijena pšenici nije dovoljno stimulativno ako se istovremeno ne vrši i korekcija odnosa cijene pšenice prema ostalim poljoprivrednim proizvodima. Ne postoji jedinstveno reagiranje raznih vrsta proizvođača na promjenu cijena, pa ovo zahtijeva posebno izučavanje.

4. Pretjerano širenje pšenice na društvenom sektoru (makar momentano nužno) nosi u sebi niz opasnosti, koje mogu u kasnijim godinama izazvati vrlo nepovoljne posljedice.

5. Nova cijena pšenice od 49 d/kg osigurava za društveni sektor visokorentabilnu proizvodnju i sigurno će dovesti do većih ulaganja i povišenja prinosa.

6. Povećanje cijena pšenice kao sirovine dovodi do povećanja cijena, brašnu, kruhu i tjesteninama. Nizak nacionalni dohodak nameće visoko učešće jeftinih kalorija u ishrani, pa ako ne bude na raspoloženju jeftinog krumpira i ostalih proizvoda, čije će kalorije biti jeftinije od proizvoda pšenice, potrošnja pšenice neće u ljudskoj ishrani ozbiljnije pasti. Sadašnja situacija sa cijenom krumpira, te potrebom njegovog uvoza neodrživa je, jer se proizvodnja krumpira može bez poteškoća osigurati putem zadruga na seljačkim gospodarstvima.

LITERATURA I PODACI

1. Statistički godišnjaci FNRJ
2. Statistički bilteni
3. Materijali IV Plenuma 1962.
4. Komar S.: Izlaganja na savjetovanju — pšenice, 1962.
5. Un-FAO — Prix des produits agricoles, Geneve 1961.
6. A. Martin — Economics and agriculture, London 1958.
7. G. Shephard — Agricultural price analysis, New York 1957.
8. Trellogan, Walte — Agriculture market prices, New York 1951.